

Synthesis of the Extracurricular Curriculum Components

Seyedeh Batoul Hosseini¹, Alireza Sadeghi^{2*}, Ali Akbar Khosravi Babadi³, Mehdi Davaei⁴

1. PhD Student, Department of Curriculum Planning, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of Curriculum Studies, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran.
3. Associate Professor, Department of Education and Counseling, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
4. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

❖ **Corresponding Author Email:** sadeghi@atu.ac.ir

Research Paper

Abstract

Receive: 2022/07/18
Accept: 2023/01/08
Published: 2023/04/30

Keywords:

Synthesis, Curriculum,
Extracurricular, Participation,
Social Skills

Article Cite:

Hosseini S B, Sadeghi A, Khosravi Babadi A A, Davaei M. (2023). Synthesis of the Extracurricular Curriculum Components, Iranian Society of Sociology of Education. 9(1): 23-32.

Purpose: The extracurricular curriculum can play an effective role in improving the curriculum. As a result, the aim of this study was to synthesis of the extracurricular curriculum components.

Methodology: This study in terms of purpose was fundamental and in terms of the implementation method was qualitative from type of synthesis. The research population was 200 articles related to the extracurricular curriculum of 2000-2020, which 113 case of them were selected after the initial review with the purposeful sampling method. The research tool was note-taking of articles related to extracurricular curriculum. The data obtained from note-taking were analyzed by content analysis method.

Findings: The findings showed that were identified 53 components for the extracurricular curriculum, which the most important were include: 1. The effectiveness of extracurricular activities, 2. The effect of extracurricular activities on social development and all aspects of social skills, 3. The implementation of the principles and characteristics of extracurricular activities, 4. The reasons for not participation in extracurricular activities, 5. The effect of extracurricular activities on academic achievement, 6. The effect of cultural, social, economic and etc. factors on extracurricular activities, 7. The role of study, sports, scientific lectures and educational workshops on extra-curricular activities, 8. The programs, organizations, human resources, budget and facilities of extracurricular, 9. The coordination of activities based on desire, needs, interests and talents, 10. The providing health, raising the level of health and improving people's health and 11. The identifying the effects and values of extracurricular activities in line with the evolution of the official program.

Conclusion: The results of this study were identified some of the most important components of the extracurricular curriculum, which specialists and planners based on can take an effective step towards improving the design and implementation of the extracurricular curriculum.

<https://doi.org/10.22034/ijes.2021.541983.1184>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

انجمن جامعه‌شناسی آموزش و پرورش ایران

سنتز پژوهی مولفه‌های برنامه‌درسی فوق برنامه

سیده بتول حسینی^۱، علیرضا صادقی^{۲*}، علی اکبر خسروی بابادی^۳، مهدی دوایی^۴

۱. دانشجوی دکتری، گروه برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. دانشیار، گروه مطالعات برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران، ایران.
۳. دانشیار، گروه تربیت و مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۴. استادیار گروه علوم تربیتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

✦ ایمیل نویسنده مسئول: sadeghi@atu.ac.ir

چکیده	مقاله تحقیقاتی
<p>هدف: برنامه‌درسی فوق‌برنامه می‌تواند نقش موثری در بهبود برنامه‌درسی داشته باشد. در نتیجه، هدف این مطالعه سنتز پژوهی مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه بود.</p> <p>روش‌شناسی: این مطالعه از نظر هدف، بنیادی و از نظر شیوه اجرا، کیفی از نوع سنتز پژوهی بود. جامعه پژوهش مقاله‌های مرتبط با برنامه‌درسی فوق‌برنامه سال‌های ۱۳۷۹ الی ۱۳۹۹ به تعداد ۲۰۰ مورد بودند که تعداد ۱۱۳ مورد آنها پس از بررسی اولیه با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ابزار پژوهش یادداشت‌برداری از مقاله‌های مرتبط با برنامه‌درسی فوق‌برنامه بود. داده‌های حاصل از یادداشت‌برداری با روش تحلیل محتوا تحلیل شدند.</p> <p>یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که برای برنامه‌درسی فوق‌برنامه ۵۳ مولفه شناسایی شد که مهم‌ترین آنها شامل: ۱. اثربخشی فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۲. تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی و تمامی ابعاد مهارت‌های اجتماعی، ۳. اجرای اصول و ویژگی‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۴. علل عدم مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۵. تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی، ۶. تاثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و غیره بر فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۷. نقش مطالعه، ورزش، سخنرانی علمی و کارگاه‌های آموزشی بر فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۸. برنامه‌ها، تشکیلات، نیروی انسانی، بودجه و امکانات فوق‌برنامه، ۹. هماهنگی فعالیت‌ها بر اساس تمایل، نیازها، علائق و استعدادها، ۱۰. تأمین سلامتی، بالابردن سطح سلامتی و ارتقای سلامت افراد و ۱۱. شناسایی آثار و ارزش‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه در راستای تحول در برنامه رسمی بودند.</p> <p>بحث و نتیجه‌گیری: نتایج این مطالعه برخی از مهم‌ترین مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه را مشخص ساخت که متخصصان و برنامه‌ریزان بر اساس آنها می‌توانند گام موثری در جهت بهبود طراحی و اجرای برنامه‌درسی فوق‌برنامه بردارند.</p>	<p>دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۲۷</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۸</p> <p>انتشار: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰</p> <p>واژگان کلیدی: سنتز پژوهی، برنامه‌درسی، فوق‌برنامه، مشارکت، مهارت‌های اجتماعی.</p> <p>استناد مقاله: حسینی س ب، صادقی ع، خسروی بابادی ع ا، دوایی م. (۱۴۰۲). سنتز پژوهی مولفه‌های برنامه‌درسی فوق برنامه، انجمن جامعه‌شناسی آموزش و پرورش ایران. ۳۲-۲۳: (۱)۹.</p>

<https://doi.org/10.22034/ijes.2021.541983.1184>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

آموزش و پرورش در هر نظام اجتماعی همانند معماران آن جامعه در شکل‌دهی به فرآیندهای آتی آن نقش مهم و تاثیرگذاری دارند و این تاثیرگذاری از پرورش ویژگی‌های شخصیتی افراد تا ویژگی‌های اجتماعی هر نسلی را شامل می‌شود (Nazari and Yazdanseta, 2019). آموزش و پرورش برای پویایی و بالندگی ناگزیر است که مدرسه را به دنیای واقعی پیوند بزند و در کنار ارائه اطلاعات، دانش‌ها و مهارت‌های تخصصی به دانش‌آموزان در شکوفایی استعدادها و توانمندی‌های آنها کمک زیادی کند (Robin, et al, 2022). یکی از وظایف اصلی آموزش و پرورش هر جامعه‌ای ایجاد زمینه و فرصت مناسب برای یادگیری جهت رشد و شکوفایی استعدادها و توانمندی‌های بالقوه دانش‌آموزان است که نظام آموزشی هر جامعه برای آن برنامه‌ریزی می‌کند (James and Vujic, 2019). نظام‌های آموزشی از جمله آموزش و پرورش دارای هدف‌ها و آرمان‌هایی هستند که برای تحقق آنها، تعامل و یکپارچگی تمامی مولفه‌ها و عناصر برنامه‌درسی ضروری می‌باشد (Saada, 2020). بنابراین، برنامه‌درسی به‌عنوان محور فعالیت‌های آموزشی یکی از مهم‌ترین عوامل در تحقق اهداف یاددهی و یادگیری است که با توجه به تغییرها و تحول‌های سریع جامعه باید مورد توجه مضاعف قرار بگیرد (Derviscemaloglu, 2010).

برنامه‌درسی مهم‌ترین عنصر تشکیل‌دهنده نظام آموزش و پرورش است و این حوزه که یکی از جوان‌ترین حوزه‌های معرفت بشری می‌باشد در عرصه‌ها و حوزه‌های آن تغییرها و تحول‌های زیادی رخ داده است (DeMelo, et al, 2023). برنامه‌درسی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر آموزش و پرورش، نقش تعیین‌کننده و غیرقابل‌انکاری در راستای تحقق اهداف و رسالت‌های نظام آموزش و پرورش دارد (Vidergor, Givon and Mendel, 2019). برنامه‌درسی به معنای برنامه‌ای برای یک موضوع درسی شامل سلسله فعالیت‌های یاددهی و یادگیری برای ایجاد تغییرهای مطلوب در رفتار یادگیرندگان و ارزشیابی از میزان موفقیت آنها است (Kelley, et al, 2021). برنامه‌درسی به منزله برنامه‌ای طراحی‌شده، برنامه‌ریزی‌شده و سازماندهی‌شده برای یاددهی و یادگیری رسمی و غیررسمی در محیط آموزشی به شکلی هدفمند می‌باشد (Glinton, Potocki and Dhar, 2022).

امروزه نیازهای متنوع دانش‌آموزان و نیازهای برخاسته از شرایط خاص فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و غیره در ابعاد محلی، ملی و بین‌المللی، نظام‌های آموزشی را با چالش‌های جدی مواجه نموده و هر کشور با توجه به رویکردهای حاکم بر نظام برنامه‌ریزی درسی و آموزشی با شیوه‌های متفاوت به دنبال تدابیر مناسب برای مواجهه با چالش‌ها می‌باشند که یکی از تدابیر و راهکارهای موثر در این زمینه استفاده از فعالیت‌های فوق‌برنامه است (Ren, et al, 2022). فعالیت‌های فوق‌برنامه شامل همه فعالیت‌های برنامه‌ریزی‌شده‌ای است که از حیطه موضوعات درسی مدرسه خارج است و از این لحاظ در نقطه مقابل برنامه‌درسی رسمی قرار می‌گیرد (Chiu and Lau, 2018). با اینکه فعالیت‌های فوق‌برنامه در ظاهر از برنامه‌درسی رسمی و اصلی کم‌اهمیت‌تر به نظر می‌رسد، اما در بسیاری از جنبه‌ها از آن مهم‌تر و موثرتر می‌باشد (Pinto and Ramalheira, 2017). فوق‌برنامه علاوه بر تسریع و تسهیل آموزش‌های رسمی به دلیل ایجاد و پرورش ویژگی‌های روانی، اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی مطلوب در دانش‌آموزان از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و بر همین اساس حتی می‌تواند از برنامه‌درسی اصلی کارآمدتر باشد (Leung, Astroza, Loo and Bhat, 2019). فعالیت‌های فوق‌برنامه فرصت‌هایی برای درگیر کردن دانش‌آموزان و جهت‌بخشی به فعالیت‌های آموزشی و غیرآموزشی هستند که تحت نظارت و حمایت مدرسه انجام و بسته به مقدار بودجه مدرسه و برنامه و اهداف آن ممکن است این فعالیت‌ها در داخل یا خارج مدرسه اجرا شوند (Ricci, et al, 2020).

فعالیت‌های فوق‌برنامه به‌عنوان راهکارهایی برای بهبود آموزش و پرورش شناسایی‌شده و این برنامه‌ها بر روی پیامدهای مختلفی تاثیر دارند که یکی از این پیامدها، عملکرد تحصیلی است. در واقع، می‌توان گفت که به مجموع فعالیت‌هایی که خارج از چارچوب رسمی آموزشی کلاسی انجام می‌شود، فعالیت‌های فوق‌برنامه اطلاق می‌گردد و هدف اساسی آنها این نیست که تنها از سختی آموزش رسمی بکاهند و فرصتی برای استراحت دانش‌آموزان فراهم آورد، بلکه اهمیت و ارزش این فعالیت‌ها در توسعه تجربه‌های تربیتی دانش‌آموزان است (Nazari and Yazdanseta, 2019). فعالیت‌های فوق‌برنامه برای حفظ انگیزه و ایجاد چالش در یادگیرنده برای تجربه در فضای آزاد و در عین حال مرتبط با موضوعات درسی طراحی می‌شود. دامنه‌ای که برای فعالیت‌های فوق‌برنامه در نظر گرفته می‌شود بسیار گسترده است و فعالیت‌های آن تقریباً غیررسمی و متأثر از علاقه، تجربه و خلاقیت معلمان و دانش‌آموزان می‌باشد (Hendrickson, 2018).

در ارتباط با ارزش فعالیت‌های فوق‌برنامه جهت سوق‌دادن دانش‌آموزان به ارزش‌های مثبت اجتماعی از جمله سازگاری اجتماعی، وزارت آموزش و پرورش ارزش این فعالیت‌ها را تسهیل رشد و تکامل اجتماعی، رشد و تکامل مطلوب، ترویج ارزش‌های اخلاقی، تقویت روحیه نظم‌پذیری و غیره بیان کرد و فعالیت‌های فوق‌برنامه موجب خلاقیت، اصلاح رفتار و تعالی شخصیت، رشد اجتماعی، دلبستگی و تعهد بیشتر دانش‌آموزان نسبت به مدرسه و توسعه تجربه‌های تربیتی دانش‌آموزان می‌شود (Noroozi Masir and Rahmani, 2016). فوق‌برنامه بیشتر به فراگیران مهارت‌های اجتماعی را آموزشی می‌دهد و آنها را برای ورود به جامعه آماده می‌کند، در حالی که این اتفاق در برنامه‌درسی اصلی و رسمی کمتر اتفاق می‌افتد. در واقع، فعالیت‌های

فوق برنامه را می‌توان پلی بین برنامه‌درسی اصلی و رسمی با زندگی در محیط اجتماعی واقعی دانست (Guilmette, Mulvihill, Villemaire-). Kraiden and Barker, 2019).

در ایران پژوهش‌های بسیار زیادی درباره برنامه‌درسی فوق برنامه و مولفه‌های آن انجام شده که در ادامه نتایج چند مورد از مهم‌ترین آنها گزارش می‌شوند. Aali Shirmard, Nateghi and Faqihi (2021) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که اهداف مطلوب برنامه‌درسی فعالیت‌های فوق برنامه دوره متوسطه با رویکرد اسلامی شامل پنج عنصر تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق در چهار عرصه ارتباط متربی با خود، خدا، خلق و خلقت بود که در حوزه شناختی شامل آشنایی با آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی و راه‌های پیشگیری، آشنایی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی به منظور مواجهه با آسیب‌های اجتماعی، آشنایی با آسیب‌های فضاها و رسانه‌های مجازی و راه‌های پیشگیری، کسب دانش و آگاهی در زمینه سلامت جسمانی و روانی برای مواجهه با آسیب‌های اجتماعی، کسب دانش در زمینه تقویت صداقت و وفاداری نسبت به سایر هم‌نوعان و آشنایی به سیره و سبک زندگی قرآنی و آشنایی با زندگی معصومین (ع)، در حوزه عاطفی شامل تقویت روحیه مشارکت‌جویی و مسئولیت‌پذیری، احترام به قومیت‌ها و مذاهب گوناگون، ایجاد شور و نشاط در محیط‌های آموزشی، تقویت گرایش به دینداری، ایجاد علاقه به مدرسه، احترام به قانون و قانون‌مداری، تمایل به همکاری گروهی و احترام به عقاید دیگران، خودباوری و احساس ارزشمند بودن، انعطاف‌پذیری در اندیشیدن و حساس بودن نسبت به حفظ سلامتی جسم و روان و در حوزه مهارتی شامل کسب مهارت‌های لازم و ضروری زندگی و نحوه مواجهه آنها با آسیب‌های اجتماعی، مهارت تصمیم‌گیری، مهارت جرأت‌ورزی، مهارت خودکنترلی، مهارت حل مساله، مهارت تاب‌آوری و مقابله با خشونت (مدیریت خشم)، مهارت حفظ سلامتی در مقابل آسیب‌های اجتماعی، مهارت برقراری ارتباط موثر و همدلانه با دیگران، مهارت خودشناسی، تفکر منطقی و انتقادی و مقابله با استرس بود.

Abadi, Javadipour, Hakimzadeh and Sajady (2019) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که مولفه‌های اساسی برنامه‌درسی شامل ویژگی‌های برنامه‌درسی دانشجو، عناصر اصلی برنامه‌درسی (دانشجو، استاد و سازمان)، مراحل شکل‌گیری (عوامل زمینه‌ای و عوامل محرک) و موانع و چالش‌های شکل‌گیری این برنامه‌درسی بودند. Javadipour and Rahimi (2019) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که مولفه‌های برنامه‌درسی دانشجویان به ترتیب شامل جو اجتماعی دانشگاه، روش ارزشیابی، قوانین و مقررات، محتوای دروس، تعاملات استاد و دانشجو، فضای کالبدی و فیزیکی، روش تدریس اساتید و روحیه علمی بودند. Noroozi Masir and Rahmani (2016) ضمن پژوهشی به این نتیجه رسیدند که دانش‌آموزان دارای فعالیت‌های فوق برنامه در مقایسه با دانش‌آموزان فاقد فعالیت‌های فوق برنامه از لحاظ رشد مهارت‌های اجتماعی و مولفه‌های آن شامل مهارت‌های اجتماعی مناسب، رفتارهای غیراجتماعی، پرخاشگری و رفتارهای تکانشی، غرور و خودبرتربینی و ارتباط و تعامل با همسالان در وضعت مطلوب‌تری قرار داشتند.

فعالیت‌های فوق برنامه از جمله فعالیت‌های مهم و قابل توجه در آموزش و پرورش به‌شمار می‌رود که از طریق آن می‌توان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان را ارتقاء بخشید. به نظر می‌رسد به علت پیچیدگی‌های جامعه امروز با دروس و فعالیت‌های آموزشی ارائه شده در دوره‌های آموزش رسمی و عمومی، دانش‌آموزان به اهداف رشد آموزشی، فرهنگی و اجتماعی به‌طور کامل نمی‌رسند، آمادگی لازم برای تمرین مسئولیت‌ها و تجارب زندگی بزرگسالی را کسب نمی‌کنند و به سطح مناسب از بهداشت روان نیز دست نمی‌یابند. بنابراین، توسعه و تکامل مدرسه مستلزم طراحی و اجرای فعالیت‌های فوق برنامه برای بهبود کیفیت نظام آموزشی و مسئولان مدرسه می‌توانند با استفاده از فعالیت‌های فوق برنامه به این مهم دست یابند (Noroozi Masir and Rahmani, 2016). با وجود اهمیت فعالیت‌های فوق برنامه می‌توان گفت که عناصر مورد استفاده در برنامه‌درسی فوق برنامه از دیدگاه افراد مختلف با نگاه‌های متفاوتی بیان شده و دلیل این امر عوامل متعددی می‌باشد که در پژوهش‌های مختلف مورد تاکید قرار گرفته است. در میان تحقیقات انجام شده مولفه‌های برنامه‌درسی فوق برنامه با تنوع وسیعی مورد بررسی قرار گرفته که برخی از این مولفه‌ها در میان تحقیقات مشترک است، در حالی که بسیاری از این مولفه‌ها در تحقیقات اندکی مورد توجه محققان بوده است. بنابراین، مشخص می‌شود که مولفه‌های برنامه‌درسی فوق برنامه در تحقیقات قبلی خیلی متنوع است و تصمیم‌گیری برای شناسایی مهم‌ترین مولفه‌ها می‌تواند به متخصصان و برنامه‌ریزان در طراحی و اجرای فعالیت‌های برنامه‌درسی فوق برنامه موثرتر و کارآمدتر کمک شایانی نماید. در نتیجه، در نتیجه، هدف این مطالعه سنتز پژوهی مولفه‌های برنامه‌درسی فوق برنامه بود.

روش شناسی

این مطالعه از نظر هدف، بنیادی و از نظر شیوه اجرا، کیفی از نوع سنتز پژوهی بود. جامعه پژوهش مقاله‌های مرتبط با برنامه‌درسی فوق برنامه سال‌های ۱۳۷۹ الی ۱۳۹۹ به تعداد ۲۰۰ مورد بودند که تعداد ۱۱۳ مورد آنها پس از بررسی اولیه با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. تعداد ۲۰۰ مقاله مرتبط با برنامه‌درسی و فوق برنامه از سایت‌های مختلف تهیه و پس از بررسی اولیه تعدادی از آنها حذف و پس از مطالعه چکیده آنها تعدادی دیگر حذف و در

نهایت ۱۱۳ مقاله به‌عنوان نمونه انتخاب شد. ملاک‌های حذف مقاله‌ها شامل مرتبط‌نبودن با برنامه‌درسی فوق‌برنامه، عدم اطلاعات کافی در زمینه مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه، انجام بررسی فقط در یک منطقه خاص و محدود، مشابهت با پژوهش‌های دیگر مانند دو پژوهش از یک نویسنده و پژوهش‌های فاقد روش‌شناسی مناسب بودند.

ابزار پژوهش حاضر یادداشت‌برداری از ۱۱۳ مقاله منتخب مرتبط با برنامه‌درسی فوق‌برنامه بود که برای این منظور علاوه بر مطالعه دقیق و کامل چکیده، متن مقاله‌ها به‌ویژه بخش یافته‌ها به‌صورت خط به خط مطالعه و مفاهیم و نکات کلیدی مرتبط با برنامه‌درسی فوق‌برنامه آن ثبت شد. پس از ثبت مفاهیم و نکات کلیدی هر مقاله، تعدادی از آنها را با اساتید هم‌هنگ و آنها صحت و کامل بودن مفاهیم و نکات کلیدی استخراج‌شده را تایید نمودند. روند اجرای پژوهش بدین‌صورت بود که بعد از مشخص‌شدن و تاییدشدن عنوان پژوهش، اقدام به شناسایی مقاله‌های مرتبط با برنامه‌درسی فوق‌برنامه و حذف موارد نامناسب با توجه به ملاک‌های ذکرشده در بالا شد. در مرحله بعد مقاله‌های منتخب خط به خط مورد بررسی قرار گرفتند و مطالب و نکات کلیدی آنها ثبت شد و مطالب و نکات کلیدی برخی مقاله‌ها برای صحیح و کامل بودن به تایید اساتید رسانده شد. در مرحله بعد همه مطالب و نکات کلیدی به‌صورت منسجم و در یک جدول یادداشت شد. سپس جدول یافته‌های کلی پژوهش حاضر که در آن نام پژوهش‌ها، سال، نویسندگان و یافته‌های مهم گزارش شده بودند به اساتید داده شد و آنها برخی موارد را مجدداً بررسی و تایید کردند. در نهایت، مطالب یادداشت‌برداری‌شده از مقاله‌های مرتبط با برنامه‌درسی فوق‌برنامه با روش تحلیل محتوا تحلیل شدند.

یافته‌ها

برای شناسایی مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه تعداد ۱۱۳ مقاله مورد بررسی قرار گرفتند که مولفه‌ها و فراوانی ذکرشده آنها در مقاله‌ها در جدول ۱ گزارش شد.

جدول ۱. مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه استخراج‌شده در ۱۱۳ و فراوانی آنها

ردیف	مولفه‌ها	فراوانی
۱	علل عدم مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه	۱۳
۲	برنامه‌ها، تشکیلات، نیروی انسانی، بودجه و امکانات فوق‌برنامه	۱۰
۳	هماهنگی فعالیت‌ها بر اساس تمایل، نیازها، علائق و استعدادها	۹
۴	تاثیر وضعیت خانوادگی آنها و تاثیر عوامل دیگر مثل ازواج، ناکامی و غیره	۲
۵	عدم نیازسنجی درباره علائق، نیازهای ورزشی و تفریحی دانشجویان	۳
۶	عدم توجه مسئولان دانشگاه به برنامه‌های فوق‌برنامه	۲
۷	مدیریت بسیار نامطلوب فرهنگی	۱
۸	اجرای اصول و ویژگی‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه	۱۴
۹	اثربخشی فعالیت‌های فوق‌برنامه	۱۹
۱۰	تاثیر ویژگی‌های فردی مانند سن، جنس، سابقه کار و تحصیلات	۶
۱۱	تاثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و غیره بر فعالیت‌های فوق‌برنامه	۱۲
۱۲	مشخصات راهبردهای مناسب برای فعالیت‌های فوق‌برنامه	۲
۱۳	اولویت‌بندی فعالیت‌های فوق‌برنامه	۶
۱۴	عدم اطلاع دانش‌آموزان از اهداف و فعالیت‌های فوق‌برنامه	۱
۱۵	تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر تبیین تربیت دینی	۷
۱۶	تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی و تمامی ابعاد مهارت‌های اجتماعی	۱۹
۱۷	تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی	۱۳
۱۸	ایجاد برنامه ناهار و نظافت در مدارس کشورمان مانند ژاپن	۱
۱۹	تجربه در محیط واقعی	۳
۲۰	تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر افزایش خلاقیت	۸
۲۱	مسئولیت بیشتر قائل شدن برای معلمان در فوق‌برنامه	۱
۲۲	اهمیت بیشتر به ورزش‌ها و هنرهای بومی و منطقه‌ای در قالب این فعالیت‌ها	۱
۲۳	انتخاب معلمان از بین نخبگان هنری و ورزشی	۱
۲۴	توجه ویژه به فعالیت‌های بیرون از کلاس و مدرسه دانش‌آموزان	۴

۲۵	اهمیت دادن بیشتر به تغذیه سالم	۲
۲۶	ایجاد شبکه تلویزیونی آموزش در مدارس	۱
۲۷	قانون‌مداری، روحیه مشارکت‌جویی، مسئولیت‌پذیری و اعتمادبه‌نفس	۷
۲۸	تقویت روحیه نشاط و صمیمیت بین دانش‌آموزان	۳
۲۹	انس دانشجویان با فعالیت‌های ورزشی	۲
۳۰	سعی در ارضای استعدادها و نیازهای دانش‌آموزان و اظهار رضایت از کلاس‌های فوق‌برنامه	۴
۳۱	اطلاع‌رسانی اداره فوق درباره برنامه دانشگاه	۱
۳۲	ارتباط دوره تحصیلی با میزان شرکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه	۲
۳۳	آموزش مهارت‌های زندگی و سایر مهارت‌های مرتبط	۳
۳۴	آشنایی و آگاهی والدین از فعالیت‌های فوق‌برنامه فرزندان در مدرسه	۳
۳۵	مشارکت معلمان در فعالیت‌های فوق‌برنامه	۷
۳۶	تنظیم اهداف برنامه‌درسی فعالیت‌های فوق‌برنامه آموزش محیط‌زیست بر اساس سه مولفه دانش، نگرش و مهارت	۳
۳۷	آموزش شهروندی و پرورش شهروند جهانی	۵
۳۸	کاربردی‌بودن آموزش‌های فوق‌برنامه در زندگی روزانه فراگیران	۳
۳۹	نقش مطالعه، ورزش، سخنرانی علمی و کارگاه‌های آموزشی بر فعالیت‌های فوق‌برنامه	۱۲
۴۰	عدم برخورداری وضعیت مطلب گذراندن اوقات فراغت	۲
۴۱	عدم پیش‌بینی زمان و ساعت مشخص برای انجام فعالیت‌های فوق‌برنامه	۵
۴۲	تأمین سلامتی، بالابردن سطح سلامتی و ارتقای سلامت افراد	۹
۴۳	فقدان فوق‌برنامه ورزشی در دانشگاه و عدم توجه به فعالیت‌های ورزشی و باشگاه‌ها	۲
۴۴	شناسایی آثار و ارزش‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه در راستای تحول در برنامه رسمی	۹
۴۵	اهمیت و لزوم برنامه‌ریزی بلندمدت برای فعالیت‌های فرهنگی	۷
۴۶	مشارکت فعال اعضای هیأت‌علمی	۱
۴۷	شناخت و آشنایی لازم با مفهوم و اهداف فعالیت‌های فوق‌برنامه و رعایت اصل تنوع	۸
۴۸	ارزشیابی از فعالیت‌های فوق‌برنامه	۳
۴۹	برون‌سپاری فعالیت‌های فوق‌ورزشی	۱
۵۰	گسترش فعالیت‌های بانوان	۱
۵۱	تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر خودکارآمدی، تاثیر خلاقیت و رضایت شغلی	۷
۵۲	بهبود وضعیت اخلاقی دانش‌آموزان در اثر شرکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه	۴
۵۳	بالا بودن سطح انتظارات دانشجویان و وجود ارتباط بین انتظارات با رضایت آنها	۲

همان‌طور که در جدول ۱ قابل مشاهده است، برای برنامه‌درسی فوق‌برنامه تعداد ۵۳ مولفه شناسایی و فراوانی تکرار هر یک در ۱۱۳ مقاله منتخب پژوهش حاضر گزارش شد. با توجه به فراوانی تکرار مولفه‌ها در مقاله‌های منتخب، مهم‌ترین مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه در جدول ۲ گزارش شد.

جدول ۲. مهم‌ترین مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه استخراج‌شده

ردیف	مولفه‌ها
۱	اثربخشی فعالیت‌های فوق‌برنامه
۲	تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی و تمامی ابعاد مهارت‌های اجتماعی
۳	اجرای اصول و ویژگی‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه
۴	علل عدم مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه
۵	تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی
۶	تاثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و غیره بر فعالیت‌های فوق‌برنامه
۷	نقش مطالعه، ورزش، سخنرانی علمی و کارگاه‌های آموزشی بر فعالیت‌های فوق‌برنامه
۸	برنامه‌ها، تشکیلات، نیروی انسانی، بودجه و امکانات فوق‌برنامه
۹	هماهنگی فعالیت‌ها بر اساس تمایل، نیازها، علائق و استعدادها
۱۰	تأمین سلامتی، بالابردن سطح سلامتی و ارتقای سلامت افراد
۱۱	شناسایی آثار و ارزش‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه در راستای تحول در برنامه رسمی

همان‌طور که در جدول ۲ قابل مشاهده است، مهم‌ترین مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه شامل: ۱. اثربخشی فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۲. تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی و تمامی ابعاد مهارت‌های اجتماعی، ۳. اجرای اصول و ویژگی‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۴. علل عدم مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۵. تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی، ۶. تاثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و غیره بر فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۷. نقش مطالعه، ورزش، سخنرانی علمی و کارگاه‌های آموزشی بر فعالیت‌های فوق‌برنامه، ۸. برنامه‌ها، تشکیلات، نیروی انسانی، بودجه و امکانات فوق‌برنامه، ۹. هماهنگی فعالیت‌ها بر اساس تمایل، نیازها، علائق و استعدادها، ۱۰. تأمین سلامتی، بالابردن سطح سلامتی و ارتقای سلامت افراد و ۱۱. شناسایی آثار و ارزش‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه در راستای تحول در برنامه رسمی بودند.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه فعالیت‌های فوق‌برنامه مورد توجه مضاعف متخصصان و برنامه‌ریزان قرار گرفته است. در نتیجه، هدف این مطالعه سنتز پژوهی مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه بود.

یافته‌های این مطالعه نشان داد که مهم‌ترین مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه شامل اثربخشی فعالیت‌های فوق‌برنامه، تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی و تمامی ابعاد مهارت‌های اجتماعی، اجرای اصول و ویژگی‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه، علل عدم مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه، تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی، تاثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و غیره بر فعالیت‌های فوق‌برنامه، نقش مطالعه، ورزش، سخنرانی علمی و کارگاه‌های آموزشی بر فعالیت‌های فوق‌برنامه، برنامه‌ها، تشکیلات، نیروی انسانی، بودجه و امکانات فوق‌برنامه، هماهنگی فعالیت‌ها بر اساس تمایل، نیازها، علائق و استعدادها، تأمین سلامتی، بالابردن سطح سلامتی و شناسایی آثار و ارزش‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه در راستای تحول در برنامه رسمی بودند. پژوهش‌های بسیاری درباره فوق‌برنامه انجام شده که اکثر آنها درباره برنامه‌های ورزشی بوده است. کارکرد فوق‌برنامه در رشته‌های مختلف متفاوت است و نوع کاربرد آن به عوامل و شرایط خاصی بستگی دارد. این مطالعه به دنبال شناسایی عناصر و مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه است که از پژوهش‌های بسیاری برای شناسایی مولفه‌ها استفاده شده است که با توجه به ویژگی‌های بومی و محلی آن می‌تواند مورد عنایت و کاربرد دانش‌آموزان، دانشجویان، معلمان، استادان، متخصصان و برنامه‌ریزان درسی، مدارس و دانشگاه‌های کشورمان قرار گیرد.

در این مطالعه اثربخشی فعالیت‌های فوق‌برنامه و تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی و تمامی ابعاد مهارت‌های اجتماعی در اولویت قرار داشت که نشان‌دهنده اهمیت این دو مولفه در مقایسه با سایر مولفه‌ها بودند. اجرای اصول و ویژگی‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه مولفه مهم دیگری بود که بر اساس آن باید در اجرای برنامه‌درسی فوق‌برنامه یک سری اصول رعایت شود و این برنامه‌ها نیز دارای ویژگی‌های مناسب، مطلوب و کاربردی باشند. دو مولفه مهم دیگر علل عدم مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه و تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی بودند و بر همین اساس باید علل عدم مشارکت افراد در فعالیت‌های فوق‌برنامه بررسی شود و راهکارهایی برای برداشتن موانع و مشکلات فراهم تا زمینه مشارکت بیشتر و فعال‌تر افراد در فعالیت‌های فوق‌برنامه فراهم شود و این فعالیت‌ها سبب افزایش پیشرفت تحصیلی شوند. چون که تاثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی چشمگیر و قابل توجه است. دو مولفه مهم بعدی تاثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و غیره بر فعالیت‌های فوق‌برنامه و نقش مطالعه، ورزش، سخنرانی علمی و کارگاه‌های آموزشی بر فعالیت‌های فوق‌برنامه بودند و این عوامل و مولفه‌ها نیز عوامل و مولفه‌های موثری هستند که می‌توانند بر بهبود وضعیت برنامه‌درسی فوق‌برنامه تاثیر زیادی داشته باشند. مولفه مهم دیگر برنامه‌ها، تشکیلات، نیروی انسانی، بودجه و امکانات فوق‌برنامه بود که مولفه مهمی در تنظیم، برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های فوق‌برنامه می‌باشد. سه مولفه مهم دیگر شامل هماهنگی فعالیت‌ها بر اساس تمایل، نیازها، علائق و استعدادها، تأمین سلامتی، بالابردن سطح سلامتی و ارتقای سلامت افراد و شناسایی آثار و ارزش‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه در راستای تحول در برنامه رسمی بودند که بر اساس آنها باید فعالیت‌های فوق‌برنامه بر اساس تمایل‌ها، نیازها، علائق و استعدادها، فراگیران با هدف حفظ، تأمین و ارتقای سلامت، و برای شناخت ارزش‌های فعالیت‌های فوق‌برنامه در راستای تحول برنامه رسمی طراحی و اجرا شود.

مهم‌ترین محدودیت این مطالعه شامل استفاده از روش پژوهش کیفی است که پژوهش حاضر همه محدودیت‌های این روش مطالعه را دارد و از مهم‌ترین آنها می‌توان به عدم بررسی میزان متغیرها و مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه در جوامع اشاره کرد. محدودیت مهم دیگر اینکه جوامع پژوهشی، پژوهش‌های قبلی متفاوت و اکثر آنها جوامع ورزشی یا فوق‌برنامه ورزشی را مورد بررسی قرار دادند که تعمیم آنها به جوامع آموزشی و فوق‌برنامه آموزشی به‌ویژه برای مدارس بسیار دشوار است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی از روش‌های پژوهش کمی برای بررسی برنامه‌درسی فوق‌برنامه استفاده شود. میزان تحقق مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه در نظام‌های آموزشی و فوق‌برنامه‌های مختلف بررسی و راهکارهایی برای بهبود تحقق آنها ارائه و اجرا شود. پیشنهاد پژوهشی دیگر ساخت ابزاری برای سنجش میزان تحقق مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه و اعتباریابی و بررسی شاخص‌های

روانسنجی آن می‌شود. نتایج این مطالعه برخی از مهم‌ترین مولفه‌های برنامه‌درسی فوق‌برنامه را مشخص ساخت که متخصصان و برنامه‌ریزان بر اساس آنها می‌توانند گام موثری در جهت بهبود طراحی و اجرای برنامه‌درسی فوق‌برنامه بردارند. پس از استخراج مولفه‌های بدست‌آمده برای برنامه‌درسی فوق‌برنامه می‌توان برای آنها برنامه‌ای طراحی کرد که به این طریق می‌توان فوق‌برنامه‌ای پویاتر برگزار و کارآمدی آن را افزایش داد. برنامه‌درسی فوق‌برنامه برای اینکه بتواند نیازهای افراد را برطرف و در عین حال به شکلی کارآمد اجرا شود باید راه رسیدن به اهداف آن را هموارتر کرد و در اجرای آن از حداکثر توان خود استفاده کرد. علاوه بر آن، باید ضعف‌های فوق‌برنامه اجراشده را شناسایی و راه حل‌های برای اجرای هرچه بهتر آن اتخاذ و اجرا نمود.

تشکر و قدردانی

در پایان، از اساتیدی که در انجام این مطالعه سهیم بودند و هر یک به نحوی کمک کردند، تشکر می‌شود.

References

- Aali Shirmard A, Nateghi F, Faqih A. (2021). Identifying the desired goals of the curriculum of extracurricular activities with the Islamic approach to prevent social harm, and improve social health. *Islamic Life Style*, 5(3): 46-56. (In Persian)
- Abadi F, Javadipour M, Hakimzadeh R, Sajady R. (2019). Validating the basic components of the college student's curriculum by using structural confirmation analysis. *Research in Curriculum Planning*, 16(33): 77-86. (In Persian)
- Chiu CY Lau EYH. (2018). Extracurricular participation and young children's outcomes in Hong Kong: Maternal involvement as a moderator. *Children and Youth Services Review*, 88: 476-485.
- DeMelo GGL, Crystal A, Renee K, et al. (2023). Developing a group-based virtual education curriculum for cardiac rehabilitation and the associated toolkit to support implementation in Canada and across the globe. *Heart & Lung*, 57: 80-94.
- Derviscemaloglu B. (2010). Some suggestions about the high school literature curriculum and education in Turkey. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2(2): 3673-3677.
- Glinton KE, Potocki L, Dhar SU. (2022). An innovative medical school curriculum to enhance exposure to genetics and genomics: Updates and outcomes. *Genetics in Medicine*, 24(3): 722-728.
- Guilmette M, Mulvihill K, Villemare-Krajden R, Barker ET. (2019). Past and present participation in extracurricular activities is associated with adaptive self-regulation of goals, academic success, and emotional wellbeing among university students. *Learning and Individual Differences*, 73: 8-15.
- Hendrickson B. (2018). Intercultural connectors: Explaining the influence of extra-curricular activities and tutor programs on international student friendship network development. *International Journal of Intercultural Relations*, 63: 1-16.
- James J, Vujic S. (2019). From high school to the high chair: Education and fertility timing. *Economics of Education Review*, 69: 1-24.
- Javadipour M, Rahimi B. (2017). Ranking hidden curriculum components: The viewpoint of students studying at faculty of education and psychology of Shahid Beheshti University. *Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 7(14): 131-156. (In Persian)
- Kelley JK, Matusko N, Finks J, et al. (2021). Shortened pre-clerkship medical school curriculum associated with reduced student performance on surgery clerkship shelf exam. *The American Journal of Surgery*, 221(2): 351-355.
- Leung KYK, Astroza S, Loo BPY, Bhat CR. (2019). An environment-people interactions framework for analysing children's extra-curricular activities and active transport. *Journal of Transport Geography*, 74: 341-358.
- Nazari P, Yazdanseta F. (2019). Studying the effect of extracurricular activities on the academic performance based on the mediator role of creativity. *Journal of Research in Teaching*, 7(1):87-107. (In Persian)
- Noroozi Masir R, Rahmani J. (2016). The comparison of the students' scores in high schools with extracurricular activities and no extracurricular activities in the Matson Evaluation of Social Skills. *Research in Curriculum Planning*, 13(21): 145-155. (In Persian)
- Pinto LH, Ramalheira DC. (2017). Perceived employability of business graduates: The effect of academic performance and extracurricular activities. *Journal of Vocational Behavior*, 99: 165-178.

- Ren L, Hu BY, Wu H, et al. (2022). Differential associations between extracurricular participation and Chinese children's academic readiness: Preschool teacher–child interactions as a moderator. *Early Childhood Research Quarterly*, 59: 134-147.
- Ricci JM, Clevenger KA, Sellers S, Davenport Sh, Pfeiffer KA. (2020). Associations between extracurricular activity participation and health-related variables in underrepresented children. *Sports Medicine and Health Science*, 2(2): 102-108.
- Robin L, Timpe Z, Suarez NA, et al. (2022). Local education agency impact on school environments to reduce health risk behaviors and experiences among high school students. *Journal of Adolescent Health*, 70(2), 313-321.
- Saada N. (2020). Perceptions of democracy among Islamic education teachers in Israeli Arab high schools. *The Journal of Social Studies Research*, 44(3): 271-280.
- Vidergor HE, Givon M, Mendel E. (2019). Promoting future thinking in elementary and middle school applying the Multidimensional Curriculum Model. 31: 19-30.